Předmluva.

1. Znamenitý slovník Jungmannův a obšírný slovník Kottův již dávno nestačí potřebám nynějšího života: s pokrokem národa od druhé polovice XIX. století a s rozmachem soudobé civilisace rozhojnila se slovní zásoba našeho spisovného jazyka měrou neobyčejnou. Celý tento slovní poklad nebyl dosud z pramenů zachycen a vědecky zpracován. Proto roku 1905 dal universitní profesor Fr. Pastrnek podnět ke sbírání materiálu pro „Thesaurus českého jazyka", a roku 1911 zřídila III. třída České akademie věd a umění stálou kancelář Slovníku jazyka českého, jejímž úkolem bylo shromážditi slovní bohatství spisovného jazyka českého od roku 1770 až do doby přítomné. Za 25 let nashromáždila kancelář přes pět milionů lístků s výpisky z literatury krásné i naukové, z knih, z časopisů i z denního tisku a doplňuje své sbírky stále i z publikací nejnovějších. Pečlivě propracovaná methoda přípravných prací, stále zdokonalovaná, zabezpečovala nejen úplnost sbírek, nýbrž i spolehlivý obraz vývoje slov v příslušném období.

Roku 1931 bylo rozhodnuto vydati část snesené látky *v slovníku současné češtiny spisovné*, jehož potřeba se pociťovala nejnaléhavěji. Předběžné práce k tomuto slovníku byly vykonány v letech 1932—1933 a byly skončeny v lednu roku 1934. Mimo jiné byla vypracována na zkoušku vybraná hesla z rozličných písmen a všecka slova písmene Ž, aby kancelář nabyla zkušeností ve zpracování hesel a aby se zjistilo, do jaké míry je sebraný materiál úplný. Zjišťování to se provádělo tak, že se vybraly z nejnovější literatury nejrozmanitější texty tehdy ještě kanceláří nezpracované a jejich slovní zásoba se srovnávala s materiálem do té doby nashromážděným. Tímto způsobem se zjistilo, že úplnost látky dostačuje, a že tedy materiál k vydání slovníku současného spisovného jazyka již dozrál. Při tom se také odhadly rozměry chystaného díla. Do června 1934 byl připraven rukopis písmen A a B, po prázdninách vypracována písmena C a Č a zčásti písmeno D. Před vánocemi 1934 byl odevzdán po redakční úpravě první rukopis do tiskárny a v únoru roku 1935 vyšel první sešit.

2. *Účelem PSJČ* jest, aby obsáhl slovní poklad nynějšího českého psaného jazyka. PSJČ chce *a)* především předvésti v možné úplnosti nynější slovní zásobu jazyka; *b)* chce přispěti k ustálení spisovného jazyka a v případech pochybných k vytvoření normy; *c)* chce vyložiti každé slovo po stránce významové, a to z materiálu jazyka samého, bez pomoci jazyka cizího; *d)* chce vymeziti užívání každého slova co do prostředí a slohového rázu; *e)* chce přispěti k budování české synonymiky a frazeologie.

Hesla se vybírají a zpracovávají podle zásad vyplývajících z tohoto úkolu.

PSJČ je slovník jazyka nynějšího v širším smyslu, proto se *vynechávají slova zcela zastaralá,* dnes už mrtvá; pojata byla z takových slov jen ta, která se vyskytují u významných spisovatelů; jsou však jako zastaralá zvláště vyznačena. Za základ pro PSJČ se pokládá *jazyk spisovatelů asi posledních šedesáti let, tedy zhruba od roku 1880.*

Ze starších spisovatelů se užívá pokud možná příkladů jen pro slova obecně známá v současném jazyce spisovném, a to hlavně *ze spisovatelů klasických, jako Němcové, Havlíčka, Tyla, Erbena, Čelakovského, Kollára, Máchy, Palackého, Šafaříka.*

PSJČ je slovník jazyka spisovného, nikoli tedy slovník *nářečí, slangů a argotu;* slova nářeční, slangová a argotická se v něm uvádějí, ovšem s příslušným označením, jen tehdy, objevují-li se jako zvláštní výrazový prostředek v jazyce spisovném.

Tak zv. *hapax legomena,* t. j. slova jen jednou v našich sbírkách doložená, se zpravidla vynechávají. *Slova zřídka se vyskytující* označují se hvězdičkou, vytištěnou před heslovým slovem.

Podstatná jména slovesná se uvádějí jako zvláštní hesla jen tehdy, jestliže se vzdálila od významu příslušného slovesa.

Vlastní jména místní a osobní se uvádějí zpravidla jen taková, která mají buď sama nebo v svých odvozeninách význam obecný nebo přenesený, a taková, jejichž odvozeniny (na příklad hypokoristika) jsou slovnikářsky zajímavé.

O správnosti pravopisné a jazykové poučují a) slova heslová, b) významové výklady k nim, c) zvláštní pokyny o správnosti a nesprávnosti, d) spojení heslových slov výslovně uváděná.

Odborné názvosloví je pojato do PSJČ měrou o něco větší než nářečí nebo slangy. Není však úkolem PSJČ podávati názvosloví odborné v celém jeho rozsahu, v jeho historickém vývoji a v naprosté úplnosti — to by dnes vůbec nebylo možné jak pro přílišný rozsah, tak i pro nehotovost a nesjednocenost látky jednotlivých oborů. Podávají se tedy odborná slova jenom ve výběru; vodítkem při tom byla zásada vynechávati to, co je známé jen v úzkém kruhu odborníků. Určování této meze je ovšem do značné míry subjektivní, zvláště v době dnešní, kdy všestrannou a neobyčejně rozvětvenou popularisací téměř všech oborů věd theoretických i praktických vnikají i velmi odborné názvy do širších vrstev průměrné inteligence. Objektivnějším měřítkem při výběru jsou nám jednak naše encyklopedie *(Ottův slovník naučný s Dodatky, Masarykův naučný slovník, Technický slovník Teysslerův-Kotyškův),* jednak středoškolské i některé vysokoškolské učebnice a ústní nebo písemné dotazy u vzdělaných neodborníků i u poradců odborných.

Snažili jsme se, aby odborné názvy v našem Slovníku zaznamenané byly názvy *opravdu užívané,* a nepojímali jsme do něho pouhých návrhů, které se

neujaly, ani názvů zastaralých a dnes již opuštěných. K tomu konci bylo často zapotřebí opatrně posuzovati materiál uložený v našich dosavadních slovnících jazykových, naučných i odborných, a ověřovati jej jak doklady z literatury, tak i dotazy u četných odborníků. Výklady odborných názvů usilují o srozumitelnost a vyhýbají se slovům, která by nebyla objasněna na svém místě v PSJČ.

3. *Uspořádání článku* o hesle je toto: a) *heslo,* b) *mluvnický popis,* je-li ho třeba, c) *výklad významu,* d) *citáty z autorů.*

Ad a). *Heslo* se píše v prvním pádě u slov skloňovaných a v infinitivě u sloves. Hvězdičkou (*) jsou označena slova zřídka se vyskytující, křížkem (†) slova více nebo méně zastaralá, vykřičníkem (!) slova pokládaná za nesprávná.

Ad b). Do mluvnického popisu náleží především výklad o výslovnosti, je-li ho třeba. Výslovnost je označena tam, kde se liší od formy psané. Je to hlavně u slov cizího původu, která se svým pravopisem přizpůsobila jen zčásti anebo se vůbec nepřizpůsobila. Jde-li za sebou řada slov se stejnou zvláštností ve výslovnosti, vysvětluje se tato zvláštnost obyčejně u prvního z těchto slov. Výslovnost cizích slov se udává tak, jak se slova ta v češtině zpravidla vyslovují.

Mluvnický popis sám obsahuje u substantiv udání genitivu a určení rodu, u sloves označení vidu, u ostatních slov označení slovního druhu. Je-li třeba, upozorňuje se ještě na některé jiné stránky mluvnické (na některé tvary, na krácení nebo dloužení kmenové samohlásky a j.).

Heslo se uvádí v pravopise náležitém, který je ve shodě s chystaným vydáním úředních Pravidel českého pravopisu.

Slova zasahující do jazyka spisovného z jiných oblastí jazykových se označují příslušnými charakteristikami. *Křížek* před heslem nebo zkratky za heslem *(poněk.) arch., zast.* značí slovo zastaralé, *dial.* značí slovo dialekticky rozšířené jen v území místně omezeném. Zkratka *lid.* označuje slova z řeči obecného lidu rozšířená po větších jazykových územích, hlavně ve vrstvách lidu venkovského, zkratka *hovor.* značí jazyk vzdělaných vrstev v běžném styku, zkratka *ob.* značí slovo z jazyka lidu venkovského i městského, *slang.* zvláštní slova omezená na některé skupiny lidí spojené stejnými zájmy nebo stejným povoláním, *argot.* slova z mluvy společenské spodiny, *vulg.* slova sice rozšířená, ale užívaná jen v řeči sprosté. *Expr.* značí slovo citově zabarvené, *fam.* slovo familiární, *peior.* slovo hanlivé, *hypok.* slovo domácké (mazlivé). Charakteristiky se opírají o hojný materiál, který svou bohatostí do značné míry zabezpečuje správnost závěrů. Teprve těmito omezovacími charakteristikami se lexikálnímu popisu dostává potřebné jasnosti a určitosti.

Ad c). *Určení významu slova a jeho odstínů* není čistě logická definice, zvláště v odborném názvosloví, nýbrž výklad, kterým se usnadňuje pochopení významu. Vedle *synonym* bývají uváděna také *antonyma (opposita).*

Ad d). *Citáty* jsou nezbytným doplňkem významových výkladů, neboť teprve souvislost slova s okolím náležitě objasňuje význam slova. Jsou vybírány se zřetelem lexikálním, významovým a stylistickým, někdy v případech potřeby též se zřetelem mluvnickým (na objasnění pravopisu, tvarů u slov a p.). Též jména citovaných spisovatelů podávají často cenné poučení o významu slov a o jejich jazykovém prostředí.

Citáty jsou jen stručným výběrem z materiálu mnohem hojnějšího a jsou pouhým zlomkem z bohatství nastřádaných dokladů. Seznam vysvětlených zkratek nevyčerpává všech pramenů, kterých bylo při zkoumání významu slova použito.

V některých případech bývá citát autorský nahrazen ustáleným spojením bez udání autora; jde při tom hlavně o spojení obecně známá.

Názvy odborné nejsou zpravidla dokládány citáty z autorů, protože jejich význam je určen do značné míry již zkratkou oboru nebo jednoznačně definován jiným způsobem (na př. latinským názvem), anebo jejich přesné definování leží mimo úkol PSJČ.

V citátech se jazyk neopravuje, leda jde-li o zjevné chyby tisku. Proto se v dokladech objevují i rozličné úchylky od nynější mluvnické normy. Citáty z básní se otiskují zpravidla beze změny, citáty prosaické se někdy zkracují.

Má-li slovo několik významů, *třídí se článek ve skupiny významové*, oddělené značkou D. Odborné významy, ustálená spojení básnická i významy přenesené připojují se ke skupině, do níž svým významem patří.

4. Hesla Slovníku zpracovávali členové kanceláře Slovníku jazyka českého, jimiž v době, kdy první díl PSJČ vycházel, byli: dr. Quido *Hodura*, profesor reálky, ředitel kanceláře, dr. Alois *Získal*, profesor gymnasia, Přemysl *Hájek*, profesor gymnasia, dr. Jiří *Haller*, profesor gymnasia, Ladislav *Janský*, profesor reálky, dr. Josef M. *Kořínek*, docent university Komenského, Jan *Kubišta*, profesor reálky, dr. Josef *Kurz*, profesor gymnasia, dr. František *Oberpfalcer*, docent Karlovy university. Vedle toho pracovali v kanceláři Slovníku dr. Marie *Brožová*, profesor Václav *Polák*, ing. Eduard *Prandstetter*, PhC. Růžena *Lelková* a PhC. Jarmila *Minaříková*.

Při odborné terminologii používala kancelář pomoci četných odborníků; tak pravidelnými spolupracovníky se během vydávání prvního dílu stali: pro biologii prof. dr. Silvestr *Prát;* pro zoologii prof. dr. Jaroslav *Štorkán*; pro botaniku dr. Josef *Šula;* pro pomologii ing. dr. Karel *Kamenický;* pro fysiku a astronomii dr. Bohuslav *Mašek* a dr. František *Novotný;* pro chemii dr. František *Novotný;* pro geologii prof. dr. Radim *Kettner;* pro meteorologii dr. Alois *Gregor;* pro výtvarné umění prof. dr. František *Žákavec;* pro práva dr. Jan *Sedláček;* pro obchodní vědy a národní hospodářství ing. dr. Adolf *Šmilauer;* pro sport a tělesnou výchovu dr. Karel *Hilgartner;* pro vojenství major Antonín *Opravil.*

Kromě toho mnozí odborníci poskytovali kanceláři ochotně radu, když byli o ni požádáni; jsou to zejména: prof. Miloš *Vejchoda-Ambros* (sport), prof. dr. Alois *Černý* (stavitelství), prof. Jiří *Janda,* ředitel Zoologické zahrady (zoologie), prof. dr. Karel *Kavina* (botanika), vrchní adjunkt Oldřich *Kozderka* (železnice), řed. Václav *Krejčí* (poštovnictví), kontrolor Karel *Kubička* (hádankářství), prof. dr. Zdeněk *Nejedlý* (hudební věda), doc. dr. Antonín *Pfeffer* (lesnictví), dr. J. V. *Sedlák* (vojenství), ing. Jiří *Sekera* (myslivectví), prof. dr. František *Smotlacha* (tělesná výchova a sport), dr. Jaroslav *Spirhanzl* (pedologie), doc. dr. Drahomíra *Stránská* (národopis), ing. František *Šach* (hospodářství), prof. dr. Jan Stanislav *Štěrba-Böhm* (chemie), doc. dr. Růžena *Vacková* (klasická archeologie), prof. dr. Emil *Votoček* (chemie), ing. dr. Václav *Vilikovský* (zemědělství). Nejedním dobrým pokynem, pročítaje rukopis, přispěl dr. Vladimír *Šmilauer,* docent university Karlovy.

Konečnou redakci kolektivního tohoto díla prováděli profesoři university Karlovy dr. Oldřich *Hujer,* dr. Emil *Smetánka* a dr. Miloš *Weingart.*

Příruční slovník jazyka českého začal vycházeti sto let po monumentálním Česko-německém slovníku Josefa Jungmanna (I, A—J, 1835) a chce být jeho pokračováním. Je to dílo, které svou látkou má význam národní. Jsme tomu povděčni, že se — jak vidíme a jak se doslýcháme — těší upřímnému zájmu a laskavé pozornosti. Není arci možné, aby dílo, které si uložilo práci tak obtížnou, jakou beze vší pochyby je zobrazení slovní zásoby nekonečně rozmanitého a měnivého jazyka současného, bylo bez nedostatků a bez chyb. Budeme vděčni za každé upozornění, jež by mohlo přispěti k jeho zdokonalení.

V Praze, dne 24. března 1937.

Redakce.